

Boeren binnen gezonde grenzen loont en heeft de toekomst!

Wim Schippers
Aardewerk Advies

13 maart 2024

Boeren binnen gezonde grenzen loont en heeft de toekomst!

Wim Schippers
Aardewerk Advies

13 maart 2024

Boeren binnen gezonde grenzen loont en heeft de toekomst!

Wim Schippers
Aardewerk Advies

13 maart 2024

Boeren binnen gezonde grenzen loont en heeft de toekomst!

Wim Schippers
Aardewerk Advies

13 maart 2024

Kennismaking

- ❖ Opleiding landinrichting (cultuurtechniek / natuurtechniek)
- ❖ Twintig jaar bevorderen biodiversiteit (defensie t/m boeren)
- ❖ Vijf jaar op de schoonfamilieboerderij (pionieren)
- ❖ Vijftien jaar kleine zelfstandige (boeren met biodiversiteit)
- ❖ Twee jaar kennisoverdracht en opleiden (volgende generatie)
- ❖ 'Boeren binnen gezonde grenzen loont en heeft de toekomst'
(keukentafels / jaarrekeningen / transitie / sigarendoos-methode)

Boeren met Ontzag

Over groei, grenzen en perspectieven

Veertig jaar werken met natuur en mensen

Natuurontwikkeling, agrarisch natuurbeheer en landbouw

Ervaringen, resultaten, lessen en vuistregels

ontwikkelen

van

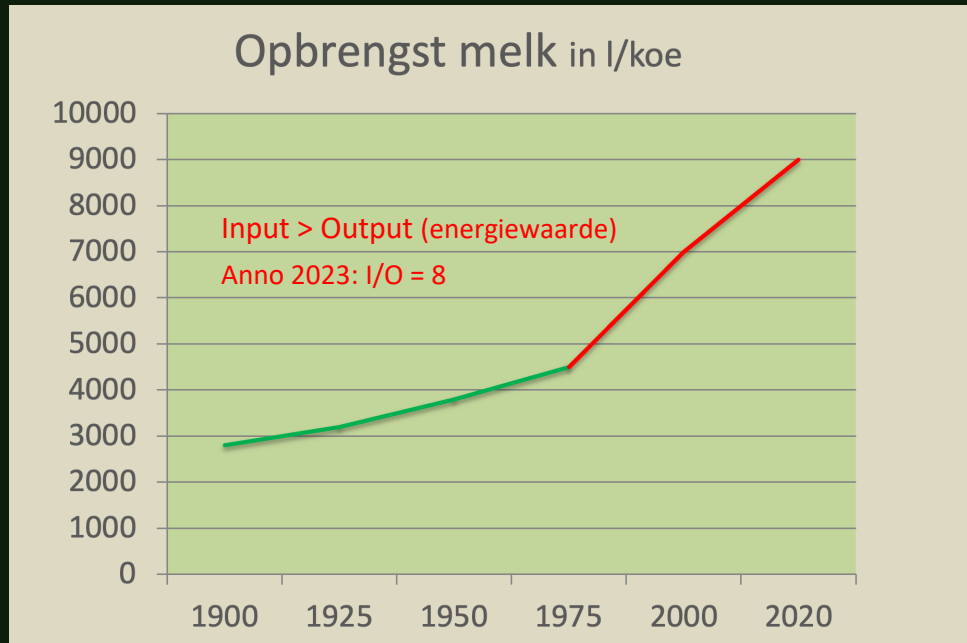
kruidenrijk

grasland

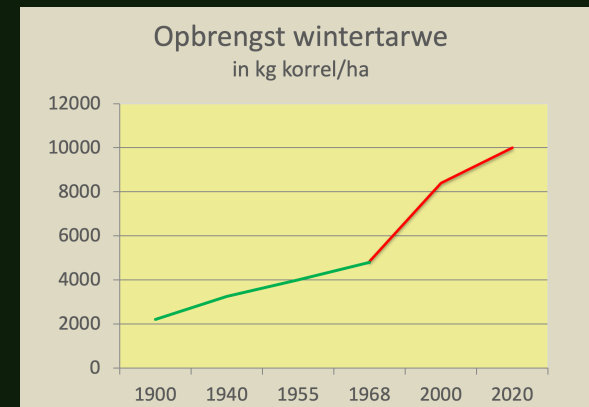
Inhoud (presentatie is beschikbaar)

1. Gezonde grenzen zijn geen optie
2. Acht is meer dan duizend
3. Over stippen en stappen

Gezonde grenzen zijn geen optie

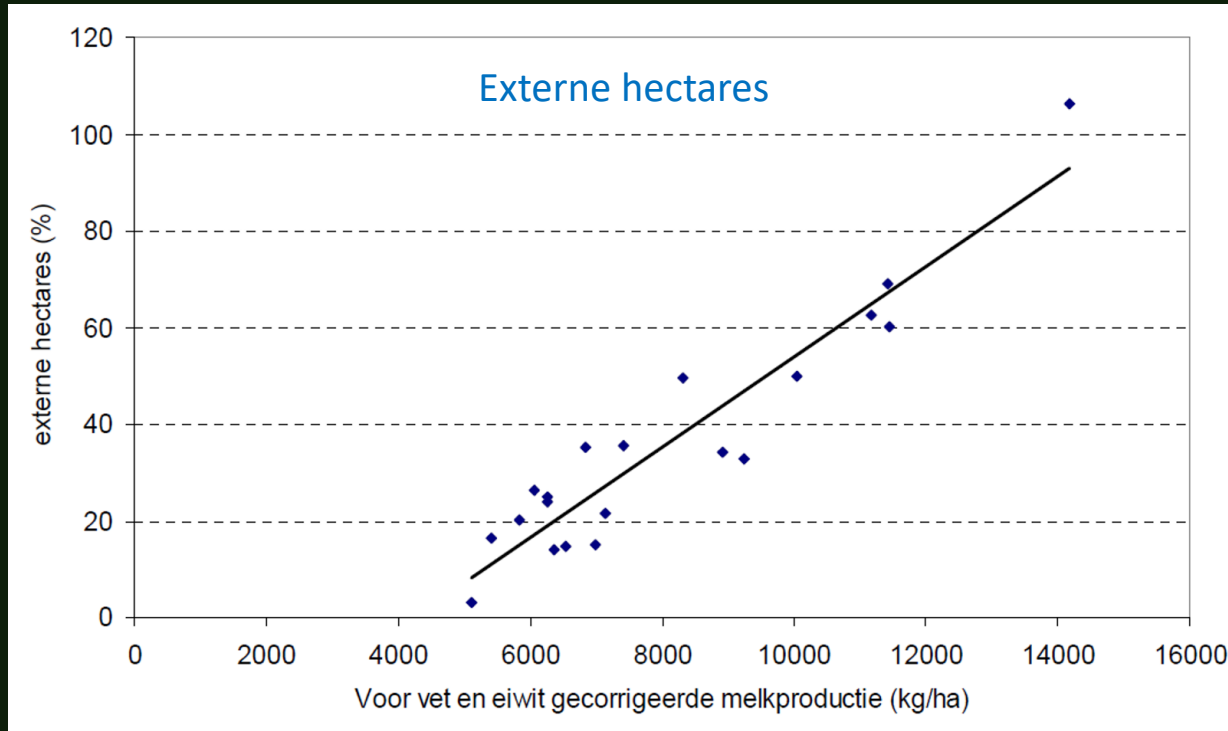
- ❖ In de loop van de 60-er jaren:
- ❖ N-gift (gem.) > 100 kg/ha/jr
- ❖ Boer verliest regie en werk
- ❖ 'Melkkoeien en spekkopers'

- ❖ Liters per hectare grasland : factor 4 hoger (anno 2023)
- ❖ Liters per toegediende kg N: factor 2 lager! (t.o.v. 1950)
- ❖ Fixatie op 'productie'
- ❖ Verlies van productiviteit ('efficiëntie' / mineralenbenutting)
- ❖ Sterke belasting van bodem, water en lucht ('regelgeving op regelgeving')
- ❖ Doorgaand verlies van boeren (basis-scenario FC/WUR: -30% van 2020-2030)
- ❖ Toename melkkoeien per bedrijf (100 --> 140)
- ❖ Maximalisatie versus optimalisatie

Gezonde grenzen zijn geen optie

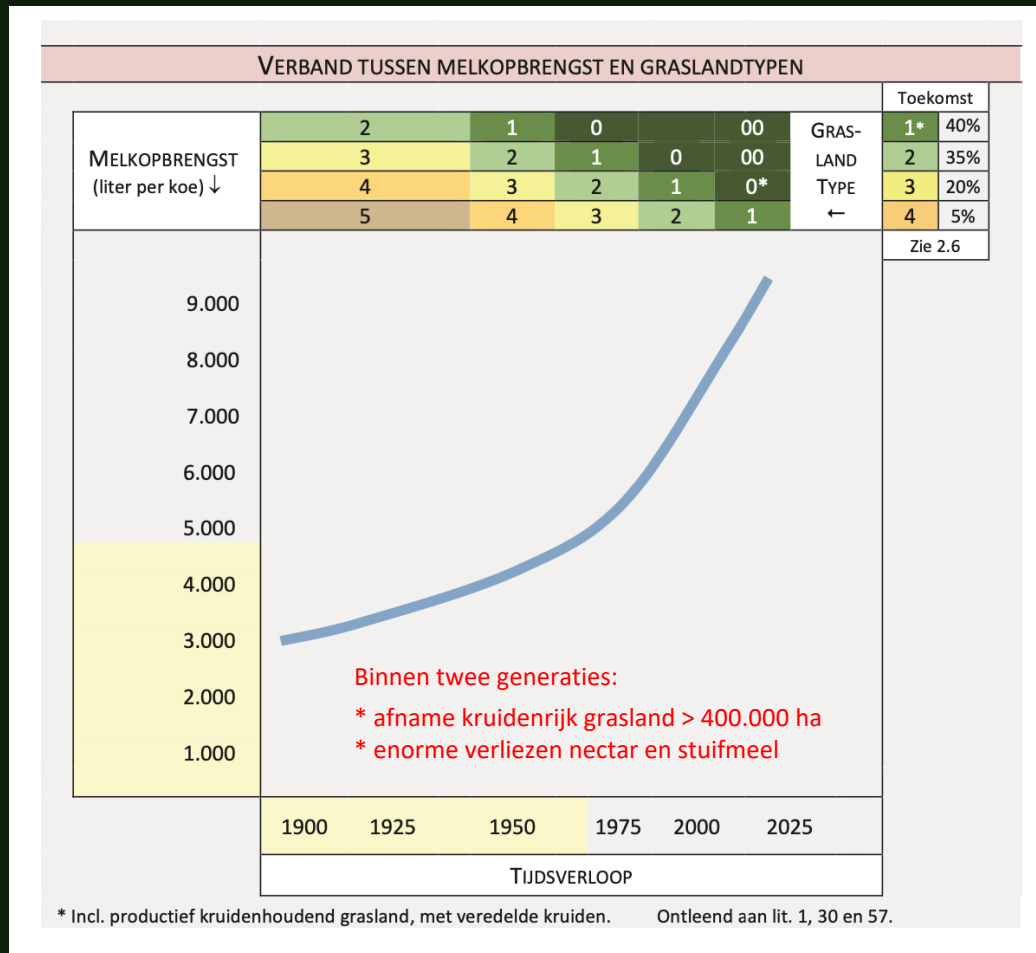
Uit-een-vallende gemeenschappen

- ❖ Bij meerekenen externe ha's is ieders veebezetting 1 – 1.5 GVE/ha 😊
- ❖ Probleem: veel te veel mineralen op kleine oppervlakte ☹

Gezonde grenzen zijn geen optie

Uit-een-vallende gemeenschappen

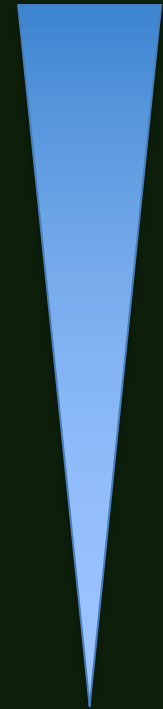

Gezonde grenzen zijn geen optie

Uit-een-vallende gemeenschappen

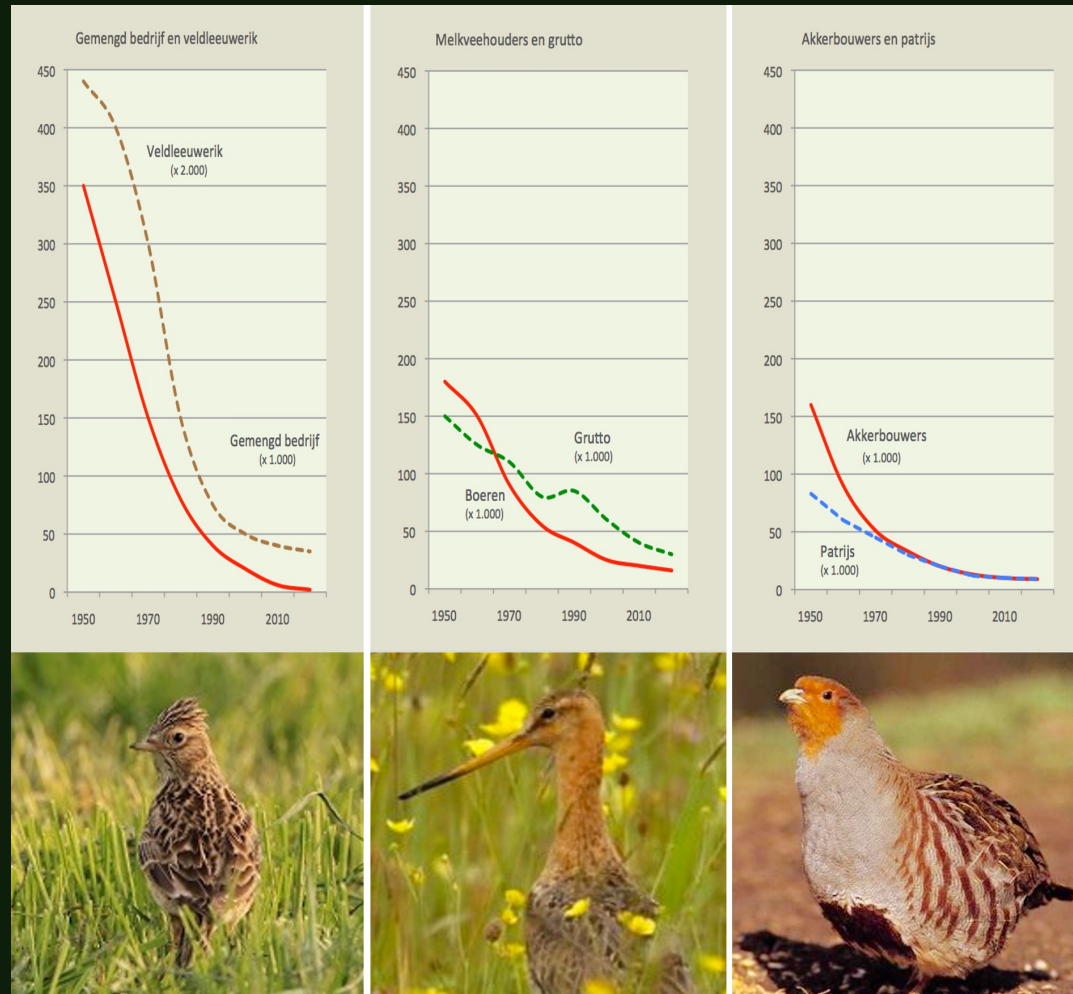

Invloed van
bodem + vocht

Gezonde grenzen zijn geen optie, maar noodzaak!

Uit-een-vallende gemeenschappen

Meer boeren!

In ieder geval:
ànders boeren...

Gezonde grenzen zijn geen optie, maar noodzaak

Uit-een-vallende gemeenschappen

Bij presentaties voor boeren, na de conclusie 'meer boeren':

'Ik zou wensen dat jullie allemaal gingen

STOPPEN !!??

om je te bezinnen...'

'Ga op de kruispunten staan.

Denk na, kijk naar de oude wegen.

Welke weg leidt naar het goede?

Sla die in en vind rust.'

(voor je zelf, je gezin en je vee)

Kies toekomstgericht

Bouw voort op 'de goede weg'

Herwin de regie over je bedrijf

6:16

Gezonde grenzen zijn geen optie, maar noodzaak

Blijvend vruchtbare gemeenschappen

- ❖ **Mineralenbenutting** (geen overbelasting bodem, water en lucht)
- ❖ **Diergezondheid** (energie, eiwit, mineralen en sporenelementen)
- ❖ **Optimalisatie van resultaat** (versus maximalisatie van opbrengst)
- ❖ **Ideale graslandsamenstelling** (gemiddeld):

65% grassen + 35% kruiden (waarvan 10-15% vlinderbloemigen)

Belangrijke rol voor vlinderbloemigen

WITTE KLAVER (type 0/1)

RODE KLAVER (type 3)

KLEINE KLAVER (type 3)

HOPKLAVER (type 3 / klei)

SMALLE WIKKE (type 3 / zand)

MOERASROLKLAVER (type 3 / v-n)

VOGELWIKKE (type 4)

VELDLATHYRUS (type 4)

GEWONE ROLKLAVER (type 4)

Smakelijkheid en mineralenbalans
Toename opbrengst van 0.5 – 1 ton droge stof/ha/jaar

Gezonde grenzen zijn geen optie, maar noodzaak

Blijvend vruchtbare gemeenschappen

- ❖ Mineralenbenutting (geen overbelasting bodem, water en lucht)
- ❖ Diergezondheid (energie, eiwit, mineralen en sporenelementen)
- ❖ Optimalisatie van resultaat (versus maximalisatie van opbrengst)
- ❖ Ideale graslandsamenstelling (gemiddeld):

65% grassen + 35% kruiden (waarvan 10-15% vlinderbloemigen)

- ❖ Optimaal samenspel:
Actief bodemleven, actieve plantenwortels en trage koeienpens
- ❖ Efficiënter wordt het niet... Verbazingwekkend?
- ❖ Ontzagwekkend! ---> houding / handelen
- ❖ Stimuleren / bevorderen van opbrengst: het land 'brengt op'
- ❖ In plaats van controleren / afdwingen van 'productie'

Gezonde grenzen zijn geen optie, maar noodzaak

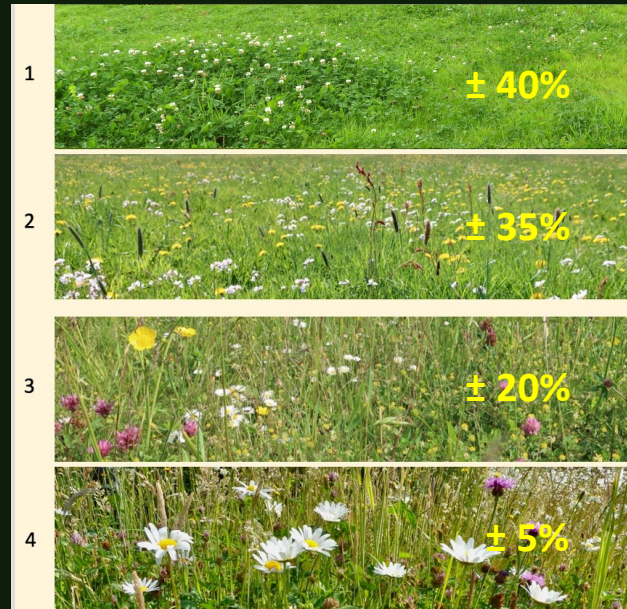
Blijvend vruchtbare gemeenschappen

CODE	GRASLANDTYPE	O	N	M	VEM	DVE	AREAAL
00	'Gras-akker'	12-14	> 300	n.v.t.	900	> 70	0%
0	Engels raaigrasland	10-12	> 200	n.v.t.	850	> 65	0%
1	Grassenmix	8-10	100-200	20-40	800	60	35-45%
2	Grassenmix-plus	7-9	75-100	15-20	750	50	30-35%
3	Gras-kruidentmix	5-7	50-75	10-15	650	40	15-25%
4	Bloemrijk grasland	3-6	25-50	5-10	575	35	5-10%
	Gemiddeld	7,5-8	100	20	750*	50	
	40% PKHG (type 1)	8,25	110	20+	800	55	

O = opbrengst (ton ds/ha/jr); N = stikstofgift (kg/ha/jr); M = vaste mest en/of drijfmest (ton/ha/jr).

VEM = voedereenheid melk (*bij voorjaarsweiden > 800); DVE = darmverteerbaar eiwit³⁰.

VEM neemt door het seizoen heen af. DVE is in de (na)zomer het hoogst. De waarden betreffen gemiddelden.

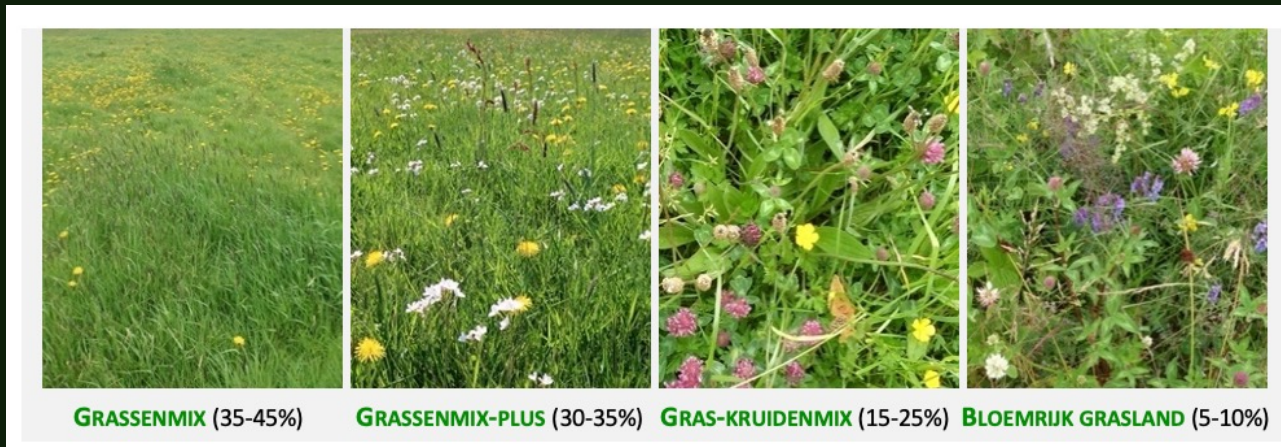

Spreading over het bedrijf:

- ❖ 5 – 10 ton ds/ha/jr
- ❖ 25 – 170 kg N/ha/jr
- ❖ 600 – 800 VEM (hoger bij weiden)
- ❖ 35 – 60 DVE

Gezonde grenzen zijn geen optie, maar noodzaak

Blijvend vruchtbare gemeenschappen

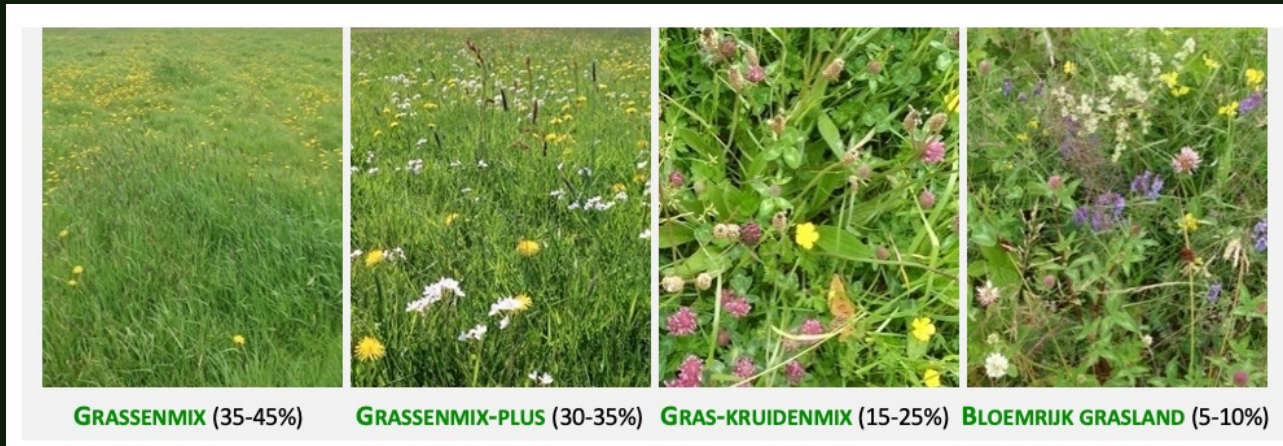

Uitgaande van een **koe met trage penswerking** betekent dit:

- ❖ **1.0 – 1.5 GVE/ha** (brede biodiversiteit bij **1.0 tot 1.3 GVE** / 1.5 is ecologische grens)
- ❖ **5.500 – 6.500 liter/koe/jr** (krachtvoergift \leq 800 kg/koe/jr)
- ❖ **20 ton mest/ha/jr beschikbaar** (streven naar grotendeels vaste mest); **reductie N \geq 70%**
- ❖ **Opbouw bodemvruchtbaarheid + maaiveldhoogte** (op termijn nóg minder mest nodig)
- ❖ **Stro of strooisel** via samenwerking met akkerbouwer / pacht bij terreinbeherende organisaties

Gezonde grenzen zijn geen optie, maar noodzaak

Blijvend vruchtbare gemeenschappen

Praktijk

- ❖ Een groeiende groep veehouders laat deze kengetallen zien op hun boerderijen
- ❖ De schaalgrootte loopt uiteen van 20 ha (deeltijd) tot 200 ha, meestal 50-100 ha
- ❖ Het kruidenrijke grasland (type 3 / SNL/ANLB) heeft meestal nog een kwaliteitsslag nodig: vaak betreft het percelen met uitgestelde maaidatum die er nog niet aan toe zijn
- ❖ Bloemrijk grasland (type 4) ontbreekt nog vaak (meestal introductie nodig/inheems)

Gezonde grenzen zijn geen optie, maar noodzaak

Blijvend vruchtbare gemeenschappen

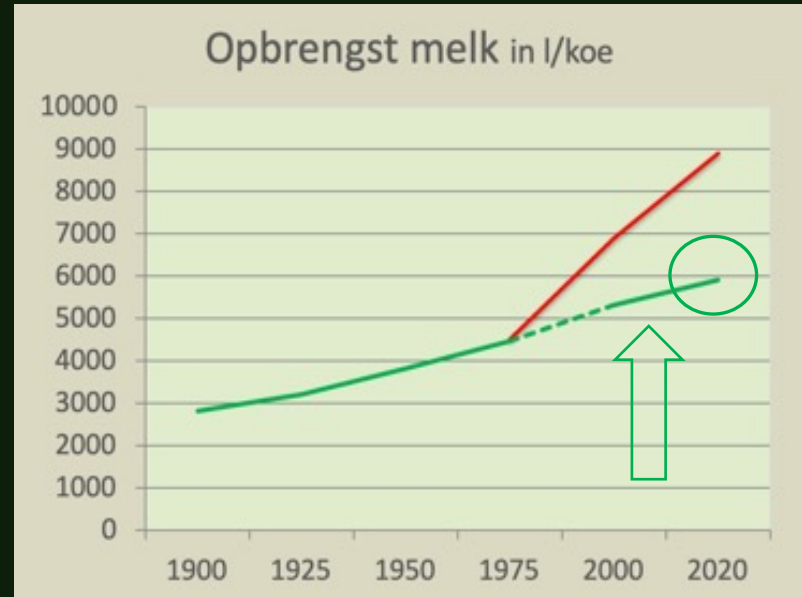
- ❖ Een toenemend aantal boeren kiest weloverwogen voor boeren binnen gezonde grenzen
- ❖ Variatie in graslandtypen is integraal en cruciaal onderdeel van hun bedrijfsvoering
- ❖ Bodem, water en lucht worden niet meer belast: het bedrijf is klaar voor de toekomst!
- ❖ Wat opvalt: relaxte boeren, relaxte koeien en overname-interesse bij de kinderen
- ❖ Dus niet: van frustratie naar boosheid en cynisme of van depressie naar erger...

- ❖ Biodiversiteit is volgend:

Gezonde grenzen zijn geen optie, maar noodzaak

Blijvend vruchtbare gemeenschappen

Groene lijn: géén belasting van bodem, water en lucht
Boeren hebben de regie en behouden hun werk (= 'boer zijn')

Inhoud (presentatie is beschikbaar)

1. Gezonde grenzen zijn geen optie
2. Acht is meer dan duizend
3. Over stippen en stappen

Acht is meer dan duizend

Gezonde jaarrekening en continuïteit

Financieel resultaat

Opbrengsten uit melk + vee

Directe kosten (TK)

Vaste kosten (NTK) / incl. afschrijvingen

Overige opbrengsten

Betalingsrechten + subsidies

Aflossing + rente

Bedrijfsresultaat

Sigarendoos-methode
laat het verschil vóór en
na transitie zien

Acht is meer dan duizend

Gezonde jaarrekening en continuïteit

Opbrengsten minus **kosten** bij boeren binnen gezonde grenzen

100% minus (20-30% TK + 25-35% NTK) = 40-50%

(40% bij < 50 melkkoeien; NTK wat hoger door schaaffect)

Bij bio-prijs (gem. 0,50 euro/liter) is het **bedrijfsresultaat**,
op basis van alléén melkopbrengst + omzet en aanwas vee,
afhankelijk van aantal koeien (50-100):

2 tot 4 keer modaal

Bij wereldmarktprijs (gem. 0,35 euro/liter): **1.5 tot 2.5 modaal**

Acht is meer dan duizend

Gezonde jaarrekening en continuïteit

Opbrengsten minus kosten bij boeren binnen gezonde grenzen

100% minus (20-30% TK + 25-35% NTK) = 40-50%

Aflossingen / rente: 0-10% van de opbrengst melk + vee,
bij uitzondering hoger (recente overname)

Ondergrens (modaal inkomen / bij 0,50/liter): 30-40 koeien

Bij 20-25 koeien is voor modaal inkomen uit melk en vee nodig:
gedeeltelijk verwaarden van melk en vlees (meer marge):
bijdrage aan de melkopbrengsten van ± 10-20%

'Ik heb nog nooit zo 'slecht' gemolken en zo goed verdiend'

Acht is meer dan duizend

Gezonde jaarrekening en continuïteit

Opbrengsten minus kosten bij intensief gangbaar boeren

100% minus (35-45% TK + 35-40% NTK) = 20-25%

(25% bij > 150 melkkoeien; NTK relatief laag door schaaleffect)

Bij wereldmarktprijs (gem. 0,35 euro/liter) is het resultaat op basis van alleen melkopbrengst + omzet en aanwas vee, afhankelijk van het aantal koeien (50-100 / ter vergelijking):

1 tot 2 keer modaal

Input vele malen groter / belasting bodem, water en lucht

Ver buiten gezonde grenzen / niet volhoudbaar

Aflossingen / rente: in de regel hoog (> 25% van de opbrengst melk + vee)

50 en vaak ook 100 koeien volstaan niet

De financiële lasten zijn knelpunt bij transitie als de rente oploopt

Maar ook:

Trots...

Aantal melkkoeien voor gelijk bedrijfsresultaat

Bedrijfsvoering	Koeien	GVE/ha	Impact op bodem, water en lucht	
Bio-'extensief'	50	1.0 tot 1.4	geen	Binnen gezonde grenzen
Bio-'intensief'	65	1.5 en hoger	licht negatief	Over grenzen
Gangbaar-'extensief'	80	1.0 tot 1.4	geen	Binnen gezonde grenzen
Gangbaar-'intensief'	100	meer dan 2.0	negatief	Ver over grenzen

- ❖ Bij gangbaar buiten gezonde grenzen volstaat het genoemde aantal koeien niet
- ❖ Hoge financiële lasten (grond / innovaties om milieuschade te beperken)
- ❖ Opwaartse spiraal kapitaal- en energie-intensiteit + kwetsbaarheid
- ❖ Neerwaartse spiraal aantal boeren en biodiversiteit

Aantal melkkoeien voor gelijk bedrijfsresultaat

Beslisboom (aantal koeien / areaal)

1. Aantal koeien gelijk + meer grond (grondhonger en -prijs problematisch)
 2. Areaal gelijk + minder koeien (eenvoudiger bij transitie naar bio)
 3. Areaal omlaag + flink minder koeien (vrijspelen (transitie)middelen bij > 200 koeien en GVE > 2.5)
-

- ❖ (1) is reflex, (2) is bewuste keuze
- ❖ Alleen bij 3 (schaalverkleining) komt er ruimte voor nieuwe boeren...
- ❖ Bespreking van deze optie in boeren-studiegroepen is inmiddels geen taboe meer
- ❖ En er zijn inmiddels praktijkvoorbeelden

Acht is meer dan duizend

Gezonde jaarrekening en continuïteit

Verskil in bedrijfsresultaat op basis van opbrengsten melk en vee

Transitie via gelijk areaal en minder koeien (= optie 2)

Voorbeelden: gemiddeld gangbaar bedrijf op veengrond

Koeien	GVE/ha (bij de start)							Stap 1	Stap 2
	1.6	1.8	2.0	2.2	2.4	2.6	2.8	Naar 1.4	Naar 1.2
Afname koeien →	-13%	-22%	-30%	-36%	-42%	-46%	-50%	lt/kg N = 60	lt/kg N = 75-80
25								2-5 jaar	Optimalisatie graslandtypen voor optimalisatie mineralenbenutting plus diergezondheid Gevolg: brede biodiversiteit
50								3-5 jaar	
80								4-5 jaar	
100								5 jaar	
150								6 jaar	
200								7 jaar	
300								8 jaar	
500								10 jaar	
Verskil in bedrijfsresultaat vóór en na transitie →								+ 10.000 tot 20.000	
	nul tot + 10.000 euro		Niet nodig / wel bonus						
Melk ± 6000 liter per koe	nul tot - 40.000		Beperkt nodig						
N gemiddeld 100 kg/ha/jr	- 40.000 tot 80.000		Nodig						
Droge stof 7 - 8 ton/ha/jr	- 80.000 tot 120.000		Middelen vrijspelen via afname van areaal						
Robuust veeras	- 120.000 tot 300.000								

Afname opbrengsten uit melk en vee = 150.000 euro Kostenbesparingen = ± 150.000 euro (excl. verkoop vee e.d.)

Acht is meer dan duizend

Gezonde jaarrekening en continuïteit

Kostenbesparingen ± 150.000 euro

- ❖ Krachtvoer = 35%
- ❖ Mest + Brandstof/Loonwerk + Energie en water = 35%
- ❖ Gezondheid + Ruwvoer = 20%
- ❖ Zaadgoed + Stro/strooisel + Fokkerijkosten = 10%

Exclusief:

- ❖ Eenmalige opbrengsten (verkoop vee, machines, rechten)
- ❖ Ruwvoeroverschot keuzemogelijkheden:
 - verwaarden
 - verkoop grond (omlaag brengen aflossing/rente)
 - afwaardering (SNL / geheel of gedeeltelijk)

Acht is meer dan duizend

Gezonde jaarrekening en continuïteit

Eerst de waarden, dán de verdienmodellen

- ❖ In acht nemen van gezonde grenzen
- ❖ Leidt tot blijvende ondernemersvrijheid
- ❖ Het voorkomt frustratie, boosheid, cynisme en erger...

Acht is meer dan duizend!

Transitieproject in voorbereiding
Friesland / Zuid-Holland (Overijssel)

Nieuwsgierig hoe de sigarendoos-methode uitpakt voor uw bedrijf?

wimschippers@solcon.nl

tineke.devries@part-ner.nl

Acht is meer dan duizend

Gezonde jaarrekening en continuïteit

Eerst de waarden, dán de verdienmodellen

- ❖ In acht nemen van gezonde grenzen
- ❖ Leidt tot blijvende ondernemersvrijheid
- ❖ Het voorkomt frustratie, boosheid, cynisme en erger...

Acht is meer dan duizend!

Inhoud (presentatie is beschikbaar)

1. Gezonde grenzen zijn geen optie
2. Acht is meer dan duizend
3. Over stippen en stappen

Over stippen en stappen

Transitiedoelen en de weg er naar toe

Boeren binnen gezonde grenzen

- ❖ Geen belasting van bodem, water en lucht meer
- ❖ Niet langer maximalisatie van de melkgift
- ❖ Optimalisatie van mineralenbenutting en diergezondheid
- ❖ N-reductie (input) van > 70%
- ❖ Stijging van de melkgift/toegediende kg N met > 50%
- ❖ 'Bonus': brede, veelzijdige biodiversiteit (in feite onmisbaar)

GRASSEMIX (35-45%)

GRASSEMIX-PLUS (30-35%)

GRAS-KRUIDENMIX (15-25%)

BLOEMRIJK GRASLAND (5-10%)

Over stippen en stappen

Transitiedoelen en de weg er naar toe

Boeren binnen gezonde grenzen

Transitieperiode 5 tot 7 jaar:

- ❖ Stapsgewijs naar 1.4 GVE/ha + gespreide N-gift van gem. 100 kg/ha/jr
- ❖ Melkgift per toegediende kg N stijgt van gem. 40 naar 60 liter

Daarna: verdere optimalisatie (uitdaging ondernemerschap)

- ❖ Doorgaande verbetering van de bodemkwaliteit
- ❖ Nog lagere mestgift nodig
- ❖ Veedichtheid naar 1.2 GVE/ha
- ❖ Melkgift stijgt naar 70-80 liter/kg N (efficiëntie-niveau 1950)
- ❖ Eventuele stap naar biologisch is klein

Over stippen en stappen

Stappen in de bedrijfsvoering

- ❖ Bodem, plant en koeienpens 't meeste werk laten doen (activeren)
- ❖ Zoveel mogelijk weiden (bonus: weidemest)
- ❖ Sturen op flink aandeel voorjaars afkalfvend vee
- ❖ Afbouwen van krachtvoergift tot < 1000 kg
- ❖ Gaandeweg af laten vloeien van 'krachtvoer-koeien'
- ❖ Selectie op jongvee ('ruwvoer-koeien')
- ❖ Inkruisen met meer robuuste rassen
- ❖ Mestplan: spreiding mestgiften (variatie graslandtypen)
- ❖ Ombouwen stal ten behoeve van vaste mest
- ❖ Starten met hergebruik vrijkomende kuilsilo's

'Mest is geen heiligheid, maar doet wonderen waar ie leit'

Over stippen en stappen

- ❖ Gesprekken aan de keukentafel en vervolg in boerengroepen
- ❖ Maatwerk met tijdelijk creatief gebruik van bestaande instrumenten/regelingen
- ❖ Waar nodig tijdelijke middelen uit een transitiefonds om knelpunten op te lossen
- ❖ Ambtenaren en onderzoekers die dienstbaar zijn aan de boeren in transitie
- ❖ Gezamenlijke verantwoordelijkheid, gedeelde inspanning
- ❖ Niet iedereen is boer, maar iedereen eet...

Over stippen en stappen

Gedeelde verantwoordelijkheid, gezamenlijke inspanning

Opiniestuk in Trouw (Goede Vrijdag, 7 april):

'Boeren kan anders: met minder stikstof en lonend'

- ❖ Meer boeren, minder koeien, meer weiden, minder en beter mesten
- ❖ Genoeg melk voor ieders behoefte (plus export)
- ❖ Maar niet voor ieders verdienmodel...

- ❖ We zijn collectief met landbouw uit de bocht gevlogen
- ❖ 'Mitsen en maren' gezamenlijk creatief oplossen
- ❖ Tijdelijke hulp van overheden
- ❖ Zonder gebruik van subsidies op LT

- ❖ Verantwoordelijkheid van banken, toeleveranciers en afnemers (erfbetreders)
- ❖ Verantwoordelijkheid van burgers ('niet iedereen is boer, maar iedereen eet')
- ❖ Rol van de TBO's (optimalisatie binnen partnerschap versus maximalisatie van natuur)

Over stippen en stappen

Gedeelde verantwoordelijkheid, gezamenlijke inspanning

- ❖ Heldere visie rijksoverheid plus ruggengraat (zorgtaak)
- ❖ In ieder geval voldoende middelen en instrumenten voor de provincies

- ❖ Op korte termijn is al veel mogelijk, met relatief weinig middelen
- ❖ Het kan beginnen aan de keukentafel en in boerengroepen
- ❖ En het zal leiden tot een praktisch draaiboek

- ❖ Maar belangrijker:
Het zal zorgen voor inspiratie en voor creatief maatwerk

En dat we daadwerkelijk iets moeten en kunnen gaan oplossen,
dát heb ik hopelijk duidelijk kunnen maken... 😊

Dank voor jullie aandacht!